

تکاپوهای آرمانگرایانه اسلامی

(فدائیان اسلام، از زبان محمدمهدی عبدخدایی)

داود امینی

۱۳۹۰

سرشناسه	عبد خدایی، محمد مهدی، ۱۳۱۵، مصاحبه شونده
عنوان و نام پدیدآور	تکاپوهای آرمانگرایانه اسلامی (فدائیان اسلام از زبان محمد مهدی عبد خدایی) مصاحبه کننده: داود امینی
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	۳۲۴ ص.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۲۸۳۴-۳۲-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیا
عنوان دیگر	فدائیان اسلام از زبان محمد مهدی عبد خدایی.
موضوع	عبد خدایی، محمد مهدی، ۱۳۱۵- مصاحبه ها
موضوع	فدائیان اسلام
موضوع	ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۲۰-۱۳۵۷
شناسه افزوده	امینی، داود، ۱۳۳۲-، مصاحبه گر
رده بندی کنگره	DSR: ۵۲۲/۵/ع۲۱۵۱۳۸۹
رده بندی دیویی	۹۵۵/۰۸۳۴-۹۲
شماره کتاب شناسی	۲۲۸۶۹۲

مؤسسه مطالعات
تاریخ معاصر ایران

تکاپوهای آرمانگرایانه اسلامی

(فدائیان اسلام، از زبان محمد مهدی عبد خدایی)

به کوشش: داود امینی

ناشر: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

حروفچینی و صفحه آرایی: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

طرح روی جلد: مؤسسه نشر شهر

چاپ اول: ۱۳۹۰

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۸۳۴-۳۲-۷

تهران، خیابان ولی عصر، خیابان شهید فیاضی (فرشته)، نبش چناران، شماره ۱۵، تلفن: ۸-۴۰۳۷-۲۲۶، لمابر: ۲۲۶۰۲۰۹۱

نشانی وب: info@iichs.org پست الکترونیکی: www.iichs.org

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ و استفاده از اسناد و عکسها فقط با منبع و مأخذ مجاز می باشد.

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ نشر شهر نماینده انحصاری توزیع: مؤسسه نشر شهر

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید گل نبی، خیابان ناطق نوری (زمره)، شماره ۵۶ بوستان کتاب، واحد ۱۲

تلفن: ۲۲۸۴۳۳۷۸-۲۲۸۵۸۴۷۴ نمابر: ۲۲۸۵۶۱۱۸ مرکز چاپ: ۸۸۴۲۱۹۰۶

فهرست مطالب

پیشگفتار	۷-۱۰
* تأثیر تحولات سیاسی و اجتماعی پس از شهریور ۱۳۲۰ ش. در شکل‌گیری جمعیت فدائیان اسلام	۱۱-۲۲
جلسه اول	
الف. نگاهی به جریانات و حوادث پس از شهریور ۱۳۲۰	۱۱
ب. تلاش کسروی در ایجاد انحرافات دینی در جامعه	۱۶
ج. سکوت روشنفکران در مسئله اشغال کشور در سال ۱۳۲۰	۱۹
د. ظهور نواب صفوی در صحنه مبارزات آرماتگرایانه دینی	۲۱
* بررسی چگونگی شکل‌گیری جمعیت فدائیان اسلام، با انگیزه مقابله با اندیشه کسروی‌گرایی در جامعه	۲۳-۳۵
جلسه دوم	
الف. مواضع و اندیشه‌های دینی متدینین جامعه، در برابر کسروی‌گرایی	۲۳
ب. بازتاب مصادومیت کسروی در جراید کشور	۲۵
ج. اختفای نواب در مشهد، پس از قتل کسروی	۲۶
د. گشایش باب‌گفت وگوی نواب با کسروی، پیش از قتل وی	۲۸
ه. قتل کسروی، به دست فدائیان اسلام	۳۰
و. بازتاب‌های قتل کسروی در جامعه	۳۱
ز. دومین ملاقات عبدخدایی با نواب، در مشهد	۳۱
* عملکرد سیاسی فدائیان اسلام، از قتل کسروی تا انتخابات مجلس شانزدهم شورای ملی	۳۷-۴۹

جلسه سوم:

- الف. قتل کسروی، از نگاه آرمانگرایانه دینی ۳۷
- ب. مسئله فلسطین، آغاز همراهی آیت‌الله کاشانی و نواب صفوی در مبارزات سیاسی ... ۳۹
- ج. ترور شاه، بهانه بازداشت و تبعید آیت‌الله کاشانی ۴۲
- د. تحصن فدائیان اسلام در بیت مرجعیت آیت‌الله بروجردی برای آزادی آیت‌الله کاشانی .. ۴۴
- هـ. حضور نواب صفوی در دادگاه ضاریان دکتر برجیس ۴۵
- و. تأسیس مجلس مؤسسان برای زیادکردن قدرت شاه ۴۷
- ز. ادبیات فدائیان اسلام، در مبارزات سیاسی و مذهبی ۴۷
- ح. نامه سرخ نواب صفوی به نمایندگان مجلس مؤسسان ۴۸
- ❖ ممانعت نواب صفوی، از تشییع جنازه رضاشاه ۵۱-۶۳

جلسه چهارم:

- الف. سیاست مذهب‌زدایی دوره رضاشاه ۵۱
- ب. ملاقات نواب صفوی با شاه ۵۵
- ج. ممانعت فدائیان اسلام، از نماز گزاردن بر جنازه رضاشاه در قم ۵۸
- د. ریشه‌های درگیری شیخ علی لری و طرفدارانش با فدائیان اسلام قم ۵۹
- ❖ جریانهای سیاسی کشور، متقارن با مجلس دوره شانزدهم و قتل هژیر ۶۵-۷۵

جلسه پنجم:

- الف. سیاستهای داخلی و خارجی کشور، در سال ۱۳۲۸ش ۶۵
- ب. سیاست موازنه منفی دکتر مصدق ۶۷
- ج. انتخابات دوره شانزدهم مجلس شورای ملی ۶۸
- د. بررسی علل قتل عبدالحسین هژیر ۷۲
- هـ. سرآغاز نهضت ملی نفت ایران ۷۴

- ❖ ائتلاف و هماهنگی نیروهای ملی و مذهبی نهضت ملی نفت، در قتل رزم‌آرا ۷۷-۹۵

جلسه ششم:

- الف. کودتای رزم‌آرا، افسانه یا واقعیت ۷۷
- ب. توافق نیروهای ملی، مذهبی و فدائیان اسلام، در قتل رزم‌آرا ۸۲
- ج. میتینگ فدائیان اسلام و قتل رزم‌آرا ۸۵
- د. بازتابهای قتل رزم‌آرا و ملی شدن صنعت نفت ۸۶

- هـ. تصویب لایحه عفو خلیل طهماسبی در مجلس و آزادی او از زندان ۹۰
- و. انعکاس آزادی خلیل طهماسبی در جامعه ۹۴

※ کتاب جامعه و حکومت اسلامی یا منشور حکومت اسلامی نواب صفوی ۹۷-۱۰۶

جلسه هفتم:

- الف. مانیفست و برنامه فدائیان اسلام ۹۷
- ب. امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه نواب صفوی ۹۹
- ج. دستورالعمل نواب برای اداره حکومت اسلامی ۱۰۱
- د. بازتاب مانیفست و برنامه فدائیان اسلام در جامعه ۱۰۲
- هـ. نظریه ولایت فقیه در اندیشه نواب صفوی ۱۰۴
- و. دیدگاه امام خمینی (ره) نسبت به فدائیان اسلام ۱۰۵

※ عوامل تیرگی روابط نواب صفوی و دکتر مصدق ۱۰۷-۱۲۲

جلسه هشتم:

- الف. عکس العمل دکتر مصدق در برابر قتل رزم آرا ۱۰۷
- ب. مخالفت نواب صفوی با روی کار آمدن حسین علاء ۱۰۸
- ج. مخالفت نواب صفوی با سازش دکتر مصدق و دربار ۱۱۰
- د. بازداشت نواب صفوی و فدائیان اسلام در دولت حسین علاء و دکتر مصدق ۱۱۱
- هـ. مخالفت نواب صفوی با اعضای هیئت دولت دکتر مصدق ۱۱۴
- و. اختلاف نواب صفوی با دکتر مصدق در سیاست خارجی ۱۱۶
- ز. نظر آیت الله طالقانی در مورد اختلافات نواب صفوی با دکتر مصدق و آیت الله کاشانی ۱۱۸
- ح. تفویض قدرت شاه به دکتر مصدق، از نگاه عبدخدایی ۱۲۰

※ درگیری، تحصن و بازداشت ۵۱ نفر از فدائیان اسلام خواستار آزادی نواب صفوی در زندان قصر ۱۲۳-۱۳۴

جلسه نهم:

- الف. تحصن فدائیان اسلام در زندان قصر ۱۲۳
- ب. مخالفت نواب صفوی با سیاست موازنه منفی دکتر مصدق ۱۲۵
- ج. پذیرش اصل چهار ترومن از سوی دکتر مصدق ۱۲۷
- د. آرمانگرایی دینی نواب صفوی در برابر دکتر مصدق ۱۲۸
- هـ. فضای باز سیاسی در دولت ملی ۱۲۹

و. طرحهای فدائیان اسلام برای آزادی نواب صفوی ۱۲۹

❖ مواضع آیت‌الله کاشانی در مسئله بازداشت فدائیان اسلام و نواب صفوی ۱۳۵-۱۵۰
جلسه دهم:

الف. تطابق دیدگاههای آیت‌الله کاشانی و نواب صفوی ۱۳۵

ب. اختلافات نواب صفوی، دکتر مصدق و آیت‌الله کاشانی ۱۳۷

ج. دیدگاههای فدائیان اسلام در مورد دکتر فاطمی ۱۳۸

د. قیام ۳۰ تیر و نقش آیت‌الله کاشانی ۱۴۳

هـ. لایحه عفو خلیل طهماسبی ۱۴۶

و. ریشه اختلافات آیت‌الله کاشانی و دکتر مصدق ۱۴۸

❖ بررسی کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و مواضع فدائیان اسلام ۱۵۱-۱۶۵
جلسه یازدهم:

الف. زمینه‌های شکل‌گیری و ابهامات کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ۱۵۱

ب. ملاقات سید عبدالحمید واحدی و دکتر فاطمی ۱۵۶

ج. مواضع نواب صفوی، پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ۱۶۳

❖ اهداف نواب صفوی از شرکت در مؤتمر اسلامی قدس ۱۶۷-۱۷۸
جلسه دوازدهم:

الف. چگونگی سفر نواب صفوی به کشورهای اسلامی عربی و بیت‌المقدس ۱۶۷

ب. نواب صفوی در مؤتمر اسلامی شهر قدس ۱۶۹

ج. سفر نواب به لبنان و مسلمان شدن یوسف حنا ۱۷۲

د. موضع امیر عبدالله کرباسچیان بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ۱۷۳

هـ. مبارزات خلیل طهماسبی و عبدخدایی در مشهد ۱۷۴

و. آغاز ارتباط نواب با اخوان المسلمین ۱۷۸

❖ سفر نواب صفوی به مصر و کشورهای عربی ۱۷۹-۱۸۹
جلسه سیزدهم:

الف. حضور نواب در مؤتمر اسلامی و سخنرانی او در دانشگاه فؤاد قاهره ۱۷۹

ب. بازداشت نواب صفوی در مصر و ملاقات وی با نجیب و عبدالناصر ۱۸۳

ج. استقبال فدائیان اسلام از نواب صفوی، در هنگام بازگشت از مصر ۱۸۵

۱۹۱-۲۰۲	پیمان سنتو و برخورد فدائیان اسلام با حسین علاء.....
	جلسه چهاردهم:
۱۹۱	الف. بررسی زمینه‌های انعقاد پیمان سنتو
۱۹۶	ب. مواضع فدائیان اسلام در برابر پیمان سنتو
۲۰۳-۲۱۲	مضروب کردن حسین علاء و بازداشت فدائیان اسلام
	جلسه پانزدهم:
۲۰۳	الف. چگونگی ترور حسین علاء
۲۱۰	ب. بازداشت نواب صفوی
۲۱۳-۲۲۷	تعقیب فدائیان اسلام. پس از مضروب شدن حسین علاء
	جلسه شانزدهم:
۲۱۳	الف. دستگیری و شهادت سید عبدالحسین واحدی و مخفی شدن عبدخدایی
۲۱۶	ب. مواضع و اقدامات آیت‌الله بروجردی، در برابر اعدام نواب صفوی
۲۱۸	ج. بازداشت عبدخدایی. پس از بازگشت از تبریز
۲۲۴	د. محاکمه عبدخدایی و فدائیان اسلام
۲۲۹-۲۴۳	دوران محکومیت هشت ساله عبدخدایی و سرگذشت زندان
	جلسه هفدهم:
۲۲۹	الف. عبدخدایی، در زندان تهران
۲۳۲	ب. تبعید عبدخدایی به زندان برازجان
۲۳۵	ج. وقایع زندان برازجان
۲۴۱	د. عبدخدایی، در زندان شیراز
۲۴۵-۲۵۶	انتقال عبدخدایی از زندان برازجان، به زندان تهران
	جلسه هجدهم:
۲۴۵	الف. بازگشت عبدخدایی از شیراز به برازجان و تحولات دهه چهل
۲۴۶	ب. بازگشت عبدخدایی از زندان برازجان به زندان تهران و توقف در قم
۲۵۰	ج. ورود مجدد عبدخدایی به زندان قصر
۲۵۲	د. شهادت نواب صفوی و یارانش در زندان. از قول شلتوکی
۲۵۷-۲۶۶	جریان‌ات زندان قصر تا آزادی عبدخدایی

جلسه نوزدهم:

- الف. اوضاع زندانیان سیاسی در زندان قصر ۲۵۷
- ب. گفت و گوی عبدخدایی با نادر شرمینی در زندان قصر ۲۵۹
- ج. دیدار عبدخدایی با آیت الله طالقانی در زندان قصر و آزادیش از زندان ۲۶۲
- د. عزیمت عبدخدایی به مشهد پس از آزادی از زندان ۲۶۴

* ضمایم (اسناد و گزارشها) ۲۶۷-۲۹۱

- الف. اسناد و گزارشهای شهربانی درباره محمد مهدی عبدخدایی ۲۶۹
- ب. نظری به زندگانی فرزند برومند اسلام عبدخدایی ۲۸۵

* اسناد تصویری ۲۹۳-۳۲۳

* نامه‌های اشخاص ۳۲۵-۳۳۶

پیشگفتار

امروزه «تاریخ شفاهی» به عنوان یکی از ابزارهای مهم و مؤثر در پژوهشهای تاریخی مطرح است و مهم‌ترین رکن آن نیز «مصاحبه» می‌باشد. به طور کلی، این شیوه پژوهش و این قبیل مصاحبه‌ها در جایی که منابع مکتوب و اسناد موجود، اطلاعات کافی در اختیار پژوهشگران قرار نمی‌دهند، در راستای تکمیل اطلاعات اسناد و کتب، به کار گرفته می‌شوند.

از سوی دیگر، نگارش خاطرات رجال، بزرگان و افراد تأثیرگذار بر تحولات سیاسی-اجتماعی هر کشور اقدامی بسط‌یافته و قابل تقدیر است و، به دلیل فراهم آوردن امکان بهره‌گیری از آن خاطرات برای مردم و پژوهشگران کشور، اهمیت ویژه‌ای دارد. بی‌تردید، با مطالعه خاطرات سیاسی مبارزان مسلمان کشورمان در دوره پهلوی، می‌توان معیارهای بهتری برای قضاوت‌های تاریخی خود در مورد انقلاب اسلامی ایران و تأثیر رجال و گروه‌های سیاسی-مذهبی، در پیروزی آن به دست آورد؛ و این امر در شناخت مسائل سیاسی-اجتماعی تاریخ معاصر ایران کمک شایانی خواهد کرد. در این میان، «جمعیت فدائیان اسلام» یک تشکیلات سیاسی-مذهبی مؤثر در تحولات معاصر ایران بوده که در مورد شیوه‌های مبارزات مسلحانه سیاسی‌اش، پررنگ‌ترین و بسیاری در خصوص مبانی ایدئولوژیک و تاکتیک‌ها و استراتژیهای مبارزاتی آن جمعیت در جامعه مطرح بوده است. از این روی، روایت این مبارزات عقیدتی، از زبان کسانی که روزی در عرصه مبارزات ضداستعماری و ضداستبدادی مردم مسلمان ایران فعالیت می‌کرده‌اند، اهمیت بیشتری می‌یابد.

به هر حال، مسلم است که با انتقال حقایق تاریخی مربوط به رژیمی وابسته، به نسل جدید و بیان ریشه‌های روند سرنگونی آن حکومت و جایگزینی حکومتی مبتنی بر

مبانی اسلام، ماهیت حرکت و جنبش انقلابی مردم مسلمان کشورمان بهتر هویدا خواهد شد. این امر مهم و نیز پرسشهای بسیاری که در خصوص چگونگی شکل‌گیری، اندیشه‌ها و مبارزات عقیدتی - سیاسی جمعیت فدائیان اسلام در جامعه مطرح بود، نگارنده را به سوی کاوشهای علمی و پژوهش در زمینه شناخت و معرفی این جمعیت سیاسی و مبارز دینی کشاند و حاصل آن، تألیف دو کتاب است که نخستین آن اثری علمی و تحلیلی با عنوان «جمعیت فدائیان اسلام و نقش آن در تحولات سیاسی - اجتماعی ایران» بود که از سوی مرکز اسناد انقلاب اسلامی در سال ۱۳۸۱ش منتشر شد و دومین کتاب نیز با عنوان اندیشه و عملکرد فدائیان اسلام در سال ۱۳۸۵ از سوی همان مرکز انتشار یافت. علاوه بر اینها، مقالات متعددی راجع به فعالیتهای این جمعیت در مجلات مختلف به چاپ رسید.

در همین راستا بود که در بهار سال ۱۳۷۶ش، بر آن شدم تا، بدون آشنایی قبلی، برای مصاحبه به سراغ آقای محمد مهدی عبدخدایی، که یکی از همزمان نواب صفوی و فدائیان اسلام بوده و در دوران مبارزات ضد استعماری و ضد استبدادی دوران پهلوی مدت هشت سال از عمر خود را در زندانهای ترسناک آن رژیم سپری کرده، بروم تا بیشتر با روشها و تاکتیکهای مبارزاتی آنان آشنا گردم. از این روی، پس از اولین دیدار و آشنایی با ایشان، موضوع مصاحبه را با وی در میان گذاشتم و ایشان نیز، در حالی که شصت و دومین بهار عمرش را سپری می‌کرد، ناگشاده‌رویی تمام درخواست مرا پذیرفت و صبح روزهای دوشنبه را برای این مصاحبه، در محل دفتر کارش، تعیین نمود. از آن پس، روزهای دوشنبه هر هفته به دفتر کار ایشان مراجعه می‌کردم. عبدخدایی، با وجود مشغله‌های زیاد و در حالی که هنوز با عنوان فدائیان اسلام فعالیت می‌کرد و هفته‌نامه منشور برادری را منتشر می‌ساخت و دفتر کارش نیز مملو از نشریات منشور برادری بود و پیوسته افراد و گروههای مختلفی برای مصاحبه و امور دیگر به ایشان مراجعه می‌کردند و انتخابات دوم خرداد ۱۳۷۶ش هم موقعیت سیاسی جدیدی به وجود آورده بود، تا پایان کار، بدون کمترین ناراحتی و خستگی، به این مصاحبه‌ها مبادرت ورزید و حاصل آن نوزده جلسه گفت‌وگویی است که در این مجموعه به پژوهشگران تاریخ کشورمان تقدیم می‌شود.

از آنجا که در نخستین جلسات گفت‌وگو با آقای عبدخدایی دریافتم که ایشان در نتیجه استمرار مبارزات سیاسی، نشر هفته‌نامه منشور برادری و نیز گفت‌وگوها و

مصاحبه‌های متوالی و همچنین مطالعات گسترده تاریخی - سیاسی و تدریس در دانشگاه، بر موضوع اشراف کامل دارند و به خوبی می‌توانند به تحلیل تأثیر جنبش فدائیان اسلام در تحولات تاریخ سیاسی معاصر ایران بپردازند، از این روی، با شیوه‌ای نو بر آن شدم تا با سؤالات پی‌درپی، رشته کلام را از دست ایشان خارج نکنم و، با بهره‌گیری از حافظه و کلام شیوا و محکم‌شان به بررسی جامعی بپردازم. بنابراین، تنها با طرح سؤالاتی کلی، موضوع بحث را تعیین می‌کردم و ایشان نیز، بدون اطلاع از موضوع بحث، ماهرانه به تشریح وقایع و حوادث آن دوران حساس از تاریخ معاصر کشورمان می‌پرداختند و با کمال صداقت و اعتقاد و بدون ریا و تظاهر و یا در نظر گرفتن ملاحظات سیاسی و گروهی، به بیان حقیقت پرداخته، به گفته خود، حقایق را آن‌گونه که اتفاق افتاده است، بیان می‌کردند تا نسل نو را به دریافت همه‌جانبه از تاریخ معاصر کشورمان رهنمون شوند و زبان گویایی برای بیان مبارزات جمعیتی سیاسی - مذهبی‌ای باشند که در حساس‌ترین مقطع تاریخ معاصر ایران، یعنی در جریان ملی شدن صنعت نفت، با حضور در صحنه سیاسی و حذف بهره‌های دست‌نشانده، راه مردم مسلمان ایران را برای رسیدن به حقوق مسلم خود هموار ساخت.

به هر جهت، مدتها بر آن بودم تا متن پیاده شده این مصاحبه را به دست نشر بپارم؛ لیکن موفق به این امر نگشتم، تا اینکه برای موضوعی پژوهشی به دیدار آقای دکتر موسی حقانی در محل مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران نائل شدم، در آنجا موضوع مصاحبه‌ها را مطرح ساختم و ایشان، با کمال لطف، آمادگی انتشار آن را از سوی مؤسسه مزبور اعلام کرد و، با زحمات همکارانشان، متن پیاده شده نواریا حروفچینی شد. پس از آن، ضمن اصلاح و مطابقت متن حروفچینی شده با متن اصلی، تلاش کردم موضوع گفت‌وگو را از زبان گفتاری به شیوه نوشتاری بازگردانم؛ اما، با وجود این، کوشش شد از زبان گفتاری خیلی دور نشوم و از امانتداری عدول نکنم. سعی شد تا به ساختار جمله و جان کلام ایشان خدشه‌ای وارد نیاید و سپس، به منظور کمک به خوانندگان، برای هر جلسه و بحثهای آن، با توجه به محتوای کلام و تفکیک مباحث در همان قالب گفتاری، عنوان خاصی منظور گردد، بدون اینکه کلام ایشان قطع یا در آن تغییری داده شود. آنگاه بنا به گفته آقای عبدخدایی که «فدائیان اسلام گروهی از جوانان مبارز مذهبی آرمانگرای اسلامی بودند که، برای نجات کشور از دست استعمار و نظام خودکام پهلوی، حرکت و جنبش دینی خود را آغاز کردند و به انجام رساندند نام تکا‌پوهای آرمانگرایانه اسلامی بر این

مجموعه نهاده شد. سپس، بعد از سالها که با آقای عبدخدایی ارتباطی نداشتیم، به دیدار دوباره او نائل شدم و با قرار قبلی، جلسه ملاقاتی با حضور ایشان و آقای دکتر موسی حقانی در هشتم آبان ۱۳۸۶ در محل مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، برگزار شد و علاوه بر بحثهای مهم تاریخی، موضوع نشر مصاحبه‌ها مطرح شد که باز با همان گشاده‌رویی سالها پیش، در حالی که هنوز در سن ۷۳ سالگی در حوزه‌های علمیه و دانشگاهها، در رشته تاریخ معاصر تدریس می‌کند و از حرکت بازناهیسته است، موافقت مجدد خود را با نشر این مجموعه اعلام داشت.

در خاتمه، جا دارد از آقای محمدمهدی عبدخدایی، که با کمال لطف، درخواست مراقب‌پذیری کرد و رحمت انجام دادن مصاحبه را پذیرفتند و اجازه نشر آن را دادند، و نیز جناب آقای دکتر موسی حقانی و سایر مسئولان مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران که با تلاش و جدیت خود آن را منتشر ساختند، تشکر نمایم.

داود امینی